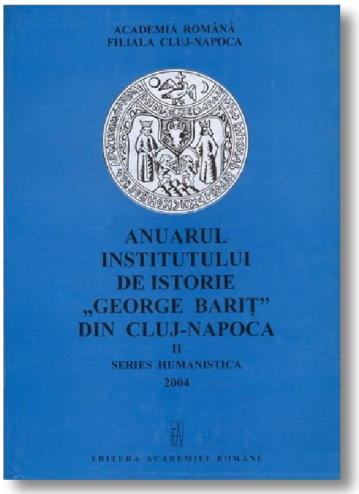

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca Series *Humanistica*

humanistica.ro

Lucian Blaga și fenomenologia

Teodor Vidam

How to cite this article:
Vidam, Teodor (2004) *Lucian Blaga și fenomenologia*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 2, pp. 259–266. DOI: 10.5281/zenodo.22965538

© 2004: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

LUCIAN BLAGA ŞI FENOMENOLOGIA

Teodor Vidam
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca

1. POZIŢIA FILOSOFICĂ BLAGIANĂ

Întregul viziunii filosofice a lui Blaga nu poate fi desluşit dacă nu avem în vedere temeiul antropologic. Gândirea filosofică din prima jumătate a secolului al XX-lea, din aria culturii europene, a încercat să circumscrie specificul existenţei umane în mijlocul lumii. Într-o manieră relevantă a făcut-o Heidegger, mai mult decât Husserl. Firea se manifestă prin prezenţa şi acţiunea fiinţei şi nefiinţei în acelaşi timp, a determinării şi indeterminării, a semnelor aşezării şi neaşezării. El şi-a centrat atenţia asupra termenului de *grijă* sau *îngrijorare* şi asupra substanţei lirice de ultimă expresie a acesteia – *opera de artă*.

Or, conform viziunii filosofice blagiene, omul nu este o fiinţă decăzută din transcendenţă şi ridicată ulterior iarăşi la transcendenţă. Sistemul filosofic blagian este expresia unui *realism profund*, cu valenţe sau filoane metafizice şi rezultatul unei critici subtile a metafizicii tradiţionale şi clasice, precum şi a psihanalizei, fenomenologiei şi neopozitivismului. Natura nu relevă mistere, ea produce, creează, se manifestă ca atare, oferind sensibilităţii noastre fenomene, procese, lucruri şi peisaje. Numai omul încearcă să-şi reveleze aceste mistere. Tipologia misterelor diferă de la o regiune existenţială la alta, complexificându-se odată cu fundamentele vieţii şi ale operei de artă.

„Modurile ontologice, cu orizonturile lor, reprezintă articulaţiile arhitectonice cele mai de seamă ale lumii”[1]. Cristalul, planta, animalul şi omul marchează aceste moduri ontologice mult mai importante şi decisive decât cele morfologice. De la modul de a exista ca „eu gânditor” într-o lume dată, pozitiv determinabilă, la admiterea în subsidiar ca *prius* a misterului, un implicat anterior oricărui act teoretic, e o distanţă enormă. *Fiinţarea întru mister şi revelare* diferă la Blaga de revelaţia profesată de doctrina neoplatonică şi de alte doctrine moderne, adânc pătrunse de ideea că pentru om este posibilă şi o „arătare pură” a misterului existenţial.

[1] L. Blaga, *Diferenţialele divine*, în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 11 (*Trilogia cosmologică*), Bucureşti, Edit. Minerva, 1988, p. 102.

An. Inst. de Ist. „G. Barit” din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. II, 2004, p. 259–266

Existența misterului şi condiția revelării lui prin actul transcenderii alcătuieşte problematica filosofiei blagiene ca ontologie. Acestui prim aliniament îi urmează un alt punct de sprijin, poziția sa epistemologică. Corelațiile dintre *subiectul cunoscător* şi *obiectul de cunoscut* la Blaga au o altă încărcătură semnificativă, comparativ cu oricare altă filosofie europeană din secolul al XX-lea. Misterul comportă câteva aspecte calitative esențiale. În cazul lui nu e vorba de o simplă trecere de la cunoscut la necunoscut prin experiența şi cunoaşterea ştiințifică de factură factologică. Nici mişcarea pe segmentul de dreaptă, nici mişcarea în cerc, după cum nici mişcarea pe suprafața sferei nu pot să redea complexitatea poziției epistemologice blagiene. Căci „existența eului gânditor în orizontul lumii date şi existența ca mister într-un orizont de mistere, sunt două moduri ontologice eterogene”[2]. Primul tip de cunoaştere (*paradisiacă*) se realizează în adiacență cu existența omului în lumea sensibilă, concretă în vederea autoconservării omului; al doilea tip de cunoaştere (*luciferică*) se realizează în adiacență cu existența omului ca ființare întru mister şi revelare. *Misterul ține de însăşi ordinea existențială a lumii*, ca altă față a revelării în orizontul existenței umane.

Cunoaşterea luciferică reprezintă *deschiderea spre mister prin actul transcenderii*, dar nu este vorba de transcenderea obişnuită, cotidiană, în procesul cunoaşterii cumulative, adică în plan orizontal. Caracterul paradoxal în ce priveşte actul transcenderii la Blaga este legat de faptul că *transcendentul nu subzistă separat de lumea înconjurătoare*, ci *el subzistă şi prin imanent*. Misterul nu este inaccesibil rațiunii precum incognoscibilul, lucrul-în–sine, un *x* contradictoriu despre care ştim că există dar care rămâne invariabil necunoscut.

„Existența în orizontul misterului şi în vederea revelării, face parte, în chip esențial, din însăşi definiția ființei umane”[3]. Acesta e tulburătorul *initium* al ființei umane: prezența adâncă şi secretă a orizontului misterului ca un pre – dat imanent al conştiinței. Actul transcenderii sub forma sa dublă: *uman => divin sau transascendență* şi *divin => uman sau transdescendență* nu caracterizează omul cu adevărat religios şi cu atât mai puțin pe cel mistic. Blaga iese din creştinism. El nu e catolic, nici protestant, nici ortodox, ci pur şi simplu filosof.

Blaga se opune doctrinei creştine, filosofiei neoplatonice, ideii de Dumnezeu folosită de Descartes ca argument epistemologic, divinității concepută de Spinoza ca *natura naturans*, metafizicii lui Schopenhauer şi celei a lui Ed. Hartmann. Aceşti gânditori nu au fost în stare să dezvăluie natura contradictorie, imperfectă a divinității, adică să nege absolutul ca absolut. Prin *minuscunoaştere* şi *antinomiile transfigurate*, Blaga descrie identitatea contradictorie a fondului originar, reproducerea nelimitată pe planul identității din sine şi prin sine însuşi, fără ca să se împuțineze. În consecință, nu numai *totalitatea* şi *plenitudinea* caracterizează principiul prim şi fundamental, ci şi *antinomia*.

---

[2] L. Blaga, *Artă şi valoare,* în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 10 (*Trilogia valorilor*), Bucureşti, Edit. Minerva, 1987, p. 504.

[3] L. Blaga, *Ştiință şi creație,* în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 10 ..., p. 193.

Totalitatea ca totalitate, existența ca existență nu pot fi definite decât prin elementele care le compun şi doar prin determinări în raport cu subiectul. Marele Anonim – consideră I. Mihail Popescu[4] – exprimă *genul proxim suprem al nesfârşirii lucrurilor* şi se raportează numai negativ la toate categoriile care exprimă lucrurile, pe când toate categoriile lucrurilor se încifrează în structurile lui. Prin acest mit, Blaga a întemeiat o *ontologie a cunoaşterii*. Acest demers constituie în filosofia europeană a secolului al XX-lea una din cele mai temerare încercări de re-fondare a metafizicii. Prin aportul original al gândirii sale filosofice, Blaga se situează în intervalul valoric dintre G. Marcel şi K. Jaspers, iar, împreună cu Ortega y Gasset, el reprezintă manifestarea exemplară în constelația valorică europeană a identității şi specificului național.

În conformitate cu viziunea filosofică blagiană, nici fenomenologia, nici morfologia culturii nu reuşesc să exprime şi să explice fenomenul *stil*. Categoriile stilistice ne conduc spre adâncimile ascunse ale existenței; de aceea, Blaga le numeşte şi categorii abisale. „E ca şi cum adâncul spiritului ar avea referințe intenționale la adâncul existenței în general”[5]. Ființa umană este statornicită în coordonatele implicatului fundamental (*orizontul misterelor*) şi ale corolarului său (*tendința revelatorie*). Blaga consideră ființa umană ca întreg indivizibil, ca fiind dotată prin constituția sa cu un dublet conceptual, care se prezintă prin garnitura conceptelor cognitive şi garnitura categoriilor stilistic-abisale.

„Modul de a exista în pervazul misterului este condiția fără de care nu se poate concepe nici făptura omenească, în deplinătatea ei, şi nici antropologia ca disciplină autonomă”[6]. Orizontul misterului se adaugă la orizontul concret, împrumutând acestuia semnificații neprevăzute şi cu totul inedite. Fără acest implicat nici măcar operațiile teoretice ale omului n-ar putea să înceapă vreodată. Omul poartă toate stigmatele unei izolări preventive în raporturile sale cu absolutul. Arta îşi caută izbânda în planul intuiției concrete, ştiința în planul construcției paradigmatice, mitul pe planul reprezentărilor însuflețite, metafizica pe planul viziunii abstracte, religia prin tendința autototalizării şi autodepăşirii ființei umane.

Între om şi animal nu este numai o deosebire de la specie la specie, ci o depărtare ca de la regn la regn. *Mutația ontologică* săvârşită se numeşte *cultură*. *Ea este o dimensiune specific umană de a exista*. Cultura implică toate structurile umane, adică *organicul*, *sufletul*, *spiritul*, iar aceste structuri tripartite nu ar produce cultura dacă ele nu ar suferi o nouă orientare, adică *ființarea întru mister în vederea revelării*. Oare cum putem considera supoziția lui G. Liiceanu că nu există o istorie a filosofiei româneşti, „iar Blaga e un compositum din Kant, Cassirer, Jung şi Spengler”[7]? Argumentele, dacă le căutăm, le găsim în edificiul

[4] I. Mihail Popescu, *Mitul metafizic al Marelui Anonim în filosofia lui Blaga,* „Analele Universității Bucureşti”, Filozofie, anul XXII, nr. 2, 1973, p. 133.

[5] L. Blaga, *Ştiință şi creație*, ..., p. 176.

[6] L. Blaga, *Gândirea magică*, în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 10 ..., p. 267.

[7] G. Liiceanu, *Declarații de iubire*, Bucureşti, Edit. Humanitas, 2003, p. 73.

filosofic blagian. Dar, poate cel mai puternic şi mai convingător este însuşi modul cum Blaga defineşte termenul de cultură: „Cultura poate fi determinată pe deplin numai în ordine ontologică şi metafizică, iar nu în ordine naturală, căci ea este semnul vizibil al unei mutaţiuni ontologice în cosmos, dincolo de animalitate şi spirit”[8]. Filosoful din Lancrăm, captiv unor revelaţii liminare, îşi destăinuie convingerea filosofică cea mai adâncă: o sete secretă fiinţează în noi, datorită constituţiei noastre, setea de a ne actualiza în orizontul misterului şi revelării, un orizont care ne aparţine de drept.

Astfel, *opera de artă* este menită să ne transpună pe acest tărâm prin însăşi aspectele ei obiectiv-sensibile. Sub unghi psihanalitic, pozitivist sau fenomenologic sporul adus de opera de artă a fost subpreţuit. Orizontul misterului nu a răsărit în om ca să-l fericească; dimpotrivă, acest orizont nu face decât să adâncească nefericirea în orizontul vital cotidian. Blaga îşi desluşeşte şi împlineşte deopotrivă temeiul antropologic, atunci când specifică în mod indubitabil: „Omul singur a devenit *fiinţă istorică*, ceea ce înseamnă *permanent* istorică, adică o fiinţă care veşnic îşi depăşeşte creaţia, dar niciodată nu-şi depăşeşte condiţia de «creator»”[9].

Unei divinităţi ascunse sau absente, Blaga îi opune o natură eternă şi misterioasă sau aspiraţia către liniştea fiinţei necreate. Indiferent că ne raportăm la *Trilogia cunoaşterii,* la *Trilogia culturii,* la *Trilogia valorilor* sau la *Trilogia cosmologică*, Blaga are în vedere devenirea în realitate şi în concept printr-o continuă sporire în extensiune şi intensiune, adică gândirea lui înaintează pe „calea regală” a filosofiei europene.

Filosoful român preia şi dezvoltă într-o manieră proprie logica speculativă a lui Kant şi Hegel. Natura contradictorie a *Marelui Anonim*, demonic şi divin în acelaşi timp, îndepărtat şi ascuns, transcendent şi imanent, este la fel ca răul şi binele în cazul fiinţei umane. Misterele deopotrivă ne separă şi ne pun în legătură cu absolutul. În dreaptă consecinţă, misterul în ordinea existenţei, aprioricul românesc şi actul transcenderii alcătuiesc „cheia de cifru” a edificării sistemului filosofic blagian, pe când elementele adăugate de experienţă şi prelucrate din celelalte culturi au avut un sens de directă sau indirectă confirmare a acestora.

Făcând din creaţie rostul şi scopul suprem al vieţii omului, Blaga subliniază că el poartă însemnele *atitudinii prometeice*, atitudine care uneori merge până la sacrificiu (M. Manole, A. Iancu etc.). Atitudinea etică a lui Blaga e una prometeică şi temperat stoică. Ceea ce nu se uită trece în *legendă* şi *mit*, piese esenţiale ce definesc ethosul autohton, nucleul pulsatoriu de vastă continuitate. Este clar că pentru Blaga, pe lângă calea regală a gândirii filosofice europene, marea tradiţie o reprezintă modul adânc de existenţă al poporului. Dacă nu este aşa, filosofia este marfă de import, aventură şi joc strict personal, simplă erudiţie şi critică de texte.

[8] L. Blaga, *Artă şi valoare*, ..., p. 515.
[9] L. Blaga, *Fiinţa istorică*, în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 11 ..., p. 307.

2. FENOMENOLOGIA

Termenul de *fenomenologie* este compus din „phainomenon" (*ceea ce apare*, *ceea ce este vizibil*) şi „logos" (*discurs*, *ştiinţă*). El a fost utilizat de către Kant şi, într-o manieră speculativă, de către Hegel. Gestul fondator în întrebuinţarea termenului îi aparţine lui Husserl. El preconizează întoarcerea spre lucrurile însele şi elaborarea unei filosofii în calitate de ştiinţă exactă. El a intenţionat să dea fundament şi sens modernităţii. Acestui scop îi sunt subordonate toate cercetările sale logice şi, ulterior, transcendentale.

Însă, Husserl nu descrie realul aşa cum îi apare el conştiinţei, fapt prin care se abate de la primul criteriu stabilit, întoarcerea spre lucrurile însele, ci, punându-le între paranteze, le utilizează ca simplu pretext al circumscrierii actelor de conştiinţă, ridicându-se de la stratul iniţial, trăirea intenţională, la structura noetico-noematică a conştiinţei, orientate întotdeauna înspre ceva din afară. Fenomenul nu este nici lucrul exterior conştiinţei, nici aparenţa, ci, ceea ce Husserl numeşte *pura sa apariţie pentru conştiinţă*.

Considerată retrospectiv, fenomenologia constituie o a treia cale de acces spre adevăr: amintirea şi reamintirea în cazul lui Platon, adecvarea în cazul lui Aristotel şi substituirea termenului de *veritas* cu cel de *alétheia* (adevărul fiinţei); este poteca pe care ne-o propune Husserl. Considerată prospectiv, fenomenologia este mai puţin un curent filosofic, cât un stil de gândire. Astfel, Heidegger se pronunţă pentru un raport cu realitatea prin intermediul fiinţei. El se eliberează de metafizica tradiţională şi clasică, centrându-se asupra proiectului condiţiilor care fac posibilă orice ontologie şi, bineînţeles, desluşirea sensului fiinţei. Pentru J.P. Sartre, pornind de la Husserl şi Heidegger, „gândirea modernă a realizat un progres considerabil reducând existentul la seria apariţiilor care îl manifestă"[10]. De aici, teza lui conform căreia *existenţa precede întotdeauna esenţa*, teză care stă la baza existenţialismului. Doar M. Merleau-Ponty rămâne fidel unui anumit stil de problematică fenomenologică, de la *Fenomenologia percepţiei* până la ultimele sale manuscrise reunite în lucrarea *Vizibilul şi invizibilul.*

Dar, gândirea este particularitatea unui existent în lume, care, după Blaga, nu cunoaşte decât o ţintă: „aceea de a exprima şi defini fenomenul (sau regiuni întregi de fenomene) în termeni cât mai abstracţi în însăşi esenţa imediatităţii sale ca şi conţinut al actului de conştiinţă pură"[11]. În cele *Trei scrisori asupra fenomenologiei*[12], Blaga subliniază următoarele: metoda husserliană are viciul că, tinzând să cuprindă esenţialitatea total latentă a unui fenomen spiritual, se opreşte în cele din urmă la sumarizarea fenomenelor sub specia esenţialităţii lor, anulând orice concluzii

[10] J. P. Sartre*, L'Être et le Néant,* Paris, Gallimard, 1943, p. 11.

[11] L. Blaga, *Cunoaşterea luciferică,* în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8 (*Trilogia cunoaşterii*), Edit. Minerva, Bucureşti, 1983, p. 360–361.

constructive; metoda fenomenologică, desigur interesantă, e în aceeaşi măsură sterilă; ea nu poate circumscrie particularităţile intelectuale ale dogmelor prin minuscunoaştere şi antinomiile transfigurate, procese care vizează misterul ca mister în ordinea existenţei.

Blaga se detaşează de fenomenologie, căreia îi recunoaşte câteva virtuţi cognitive (poate să ducă la un spor de cunoaştere, atinge o luciditate nerealizată până la ea), atunci când o numeşte „fenomenologism", dezvăluindu-i limitele. Fenomenologia propunându-şi ca obiectiv să străbată prin desişurile accidentalului până la esenţa fenomenelor, neglijează îndreptăţirea şi a altor ţinte de cunoaştere filosofică. În primul rând, ea este împotriva *problematicii constructive*. Or, după Blaga, *cunoaşterea luciferică introduce constructivul în conştiinţa modernităţii*. În al doilea rând, „Opera de pretinsă purificare a fenomenelor ca atare întreprinsă de fenomenologi, e deci pentru cunoaşterea luciferică destul de inutilă"[13].

Anti-constructivismul fenomenologilor nu e susţinut de nici o perspectivă analitică. Fenomenologia substituie *mitul raţionalităţii unice şi integrale* din epoca modernă prin alt mit, şi anume acela *al evidenţei absolute a intuiţiei eidetice sau categoriale*. Ea cade în „păcatul" pe care îl reproşează predecesorilor metafizicieni, căutând să cuprindă prin intuiţie esenţialitatea fenomenelor ca atare. După cum constată Blaga, fenomenologia nu e un început de mare mişcare filosofică, ci mai curând un sfârşit, o încheiere filosofică, o fundătură. „O fundătură – remarcă Blaga – poate să ofere privelişti, ce merită să fie văzute, dar nu e *drum*"[14].

Rostul cunoaşterii luciferice e acela de a deschide misterele existenţei şi de a le imprima variaţii calitative. Logicul nu se identifică la Blaga cu intelectul enstatic, dar el subsumează în orientarea sa spre obiect şi iraţionalul concret, adică implică şi pune la lucru *intelectul ecstatic*. În acest context, minuscunoaşterea nu trebuie privită ca o „lipsă" de cunoaştere, ci ca o cunoaştere realizată în altă direcţie, ca un mod de cunoaştere solicitat de existenţa unor mistere de potenţă superioară. *Antinomia transfigurată devine forma de manifestare a minuscunoaşterii*.

În câmpul epistemologic, nici transfigurarea şi nici sensul ei nu au fost până la Blaga de nimeni remarcate. Dacă actul cunoaşterii cuprinde obiectul, nu se poate decide sub unghi fenomenologic. Fenomenologul nu e chemat să dea sentinţa dacă un act de cunoaştere e autentic act de transcendere sau nu. În acest proces, Blaga ne propune trei niveluri ale revelării: *sensibilitatea* şi *imaginaţia înţelegătoare*, precum şi *înţelegerea conceptuală*. El admite două acte de transcendere asimetrice: *uman => divin sau transascendenţă* şi *divin => uman sau transdescendenţă*. De asemenea, actul transcenderii e posibil şi în cuprinsul vieţii. Insului uman i s-a permis posibilitatea actului de transcendere în forma cunoaşterii negative, dar, concomitent, i s-a refuzat cuprinderea transcendenţei în chip pozitiv.

[12] Vezi „Revista de filozofie", tom. XIII, nr. 12, p. 1489–1495.
[13] L. Blaga, *Cunoaşterea luciferică,* în: Lucian Blaga, *Opere*, vol. 8 ..., p. 362.
[14] *Ibidem*, p. 363.

3. CONCLUZII CRITICE

În fenomenologie, obiectul nu mai este o existenţă ce se află în faţa subiectului, ci aparţine *trăirii prerafionale, antepredicative* a subiectului transcendental. Fenomenul se constituie, aşadar, în şi prin subiect. El nu mai este aspectul sensibil al lucrurilor, care există independent de subiect, ci un produs al subiectului. Fenomenul nu este un produs al subiectului natural, ci un produs al *subiectului transcendental*. El nu este un dat empiric, ci unul *aprioric*. El devine cunoscut numai din momentul în care trăirea antepredicativă e depăşită de cunoaşterea predicativă prin structura noetico-noematică a conştiinţei personale.

Husserl are meritul de a fi negat odată pentru totdeauna solipsismul, de a fi profesat teza conform căreia *subiectivitatea transcendentală e intersubiectivitatea*. Acest fapt pune în lumină importanţa limbajului şi comunicării în planul relaţiilor interpersonale şi în cele ale cosmosului uman. Formele logice se constituie intersubiectiv, în şi prin limbaj, dar ele reflectă obiectul. Dacă subiectul transcendental s-ar fi descoperit şi s-ar fi dezvăluit numai lui însuşi, ar fi rămas o monadă, chiar dacă cu o fereastră deschisă spre lume. Dar el iese din sine în plan intersubiectiv, ia act de dialog şi toleranţă, condiţia esenţială a ceea ce îndeobşte se numeşte *minima moralia*.

În fenomenologie, gândind, omul nu cunoaşte lumea, ci o formează. Adevărul de tip aristotelic – *veritas* – e substituit cu *alétheia* (adevărul fiinţei). În schimb, în cazul fenomenologiei, omul nu mai este nici creatura umilă a teologilor, nici manifestarea absurdă a neantului, nici variabila unei structuri, ci un „ego" prin care se constituie însăşi lumea în mod autonom şi responsabil. Husserl concepe subiectul ca sursa ideală a obiectivităţii. Pentru el, lumea înconjurătoare există, dar nu poate fi altceva decât un corelat al conştiinţei.

Lumea nu răsare decât în lumina conştiinţei umane. În fenomenologie, cunoaşterea lumii coincide cu constituirea ei. „Fiinţa se naşte din însăşi privirea eului"[15]. Subliniem, la cele două căi de acces la adevăr admise de Platon şi Aristotel – amintirea şi adecvarea – Husserl ne propune o a treia cale, aceea a dezvăluirii ego-ului prin lumea semnificaţiilor posibile. Însă, numai prin intermediul limbajului poate fenomenologul să identifice sursa transcendentală a oricărui adevăr. Fenomenologia se prezintă ca „o luptă a limbajului împotriva lui însuşi, pentru a atinge originarul"[16].

Dacă subiectul utilizează limbajul sau limbajele datorită vorbirii, scrierii şi a lumii semnelor, atunci *cultura* este ceea ce omul adaugă naturii sau, mai precis, ceea ce întrece natura. Funcţia simbolică trebuie să fie în avans asupra obiectului ei şi nu găseşte realul decât depăşindu-l în imaginar. Cum gândesc oamenii depinde de societate, dar ce gândesc depinde de ei înşişi. Semnificarea prin limbaj este cu totul altceva decât semnalizarea prin semne.

---

[15] G. Berger, *Le Cogito dans la philosophie de Husserl,* Paris, Aubier, 1941, p. 38.
[16] J. F. Lyotard, *La phénoménologie,* Paris, P.U.F., 1956, p. 45.

Ideile husserliene nu au o existență reală, ci numai una intențională: ele nu sunt existențe, ci *intenții*, nu entități, ci *ficțiuni*. Omul constituie lumea căreia în acelaşi timp îi aparține, deoarece fundamentul nu este nici lumea, nici subiectul, ci o relație mereu presupusă, în afara căreia termenii izolați nu au sens. Detaşarea critică a lui Blaga de fenomenologie şi construcția sa filosofică, deopotrivă meritorie şi singulară în peisajul filosofic european al secolului al XX-lea, sunt dovezi incontestabile.